

ARMAND MARIE LEROI

L
A
G
U
N
E
N

*ARISTOTELES OCH
VETENSKAPENS
FÖDELSE*

Översättning Bitte Wallin

fri tanke

I

I ATHENS GAMLA STAD finns en bokhandel. Det är den finaste bokhandel jag vet. Den ligger i en gränd i närheten av Agora, bredvid en affär som säljer kanariefåglar och vaktlar från burar upphängda på fasaden. Breda fönsterjalusier låter strålar av ljus falla in och lysa upp japanska träsnitt som ställts på ett staffli. Längre in, i dunklet, finns spjällådor med litografier och högar med topografiska kartor. Tegelpannor och gipsbyster av antika filosofer och dramatiker får fungera som bokstöd. Det luktar varmt gammalt papper och turkisk tobak. Det enda som bryter stillheten är det dämpade kvittret från sångfåglarna intill.

Eftersom jag återkommit dit så ofta, och miljön är så oföränderlig, är det svårt att minnas exakt när jag steg in i George Papadatos bokhandel första gången. Men jag kommer åtminstone ihåg att det var drachmans sista vår, när Grekland fortfarande var fattigt och billigt och man landade på Ellinikon där de klapprande informationstavlorna listade avgångar till Istanbul, Damaskus, Beirut och Belgrad och man fortfarande upplevde att man hade rest österut. George, med grått hår i stripor och en lärd mans kulmage, satt vid kassan och läste en gammal politisk skrift på franska. Han berättade att han för många år sedan hade undervisat vid universitetet i Toronto – »men i Grekland hade de fortfarande poeter«. Han åkte tillbaka och döpte sin bokhandel efter den lyriska poesins musa.

När jag sökte igenom hyllorna med blicken upptäckte jag Homeros i engelsk utgåva av Andrew Lang och tre band av Platons dialoger i Jowetts utgåva. Det var den sorts böcker som hade kunnat tillhöra en engelsman, en lärare kanske, som avslutat sitt yrkesliv i Athen, levt på sin pension och dött där med ett epigram av Kallimachos på läpparna.

Vem han än var hade han också lämnat efter sig en lång rad volymer i den blå nyans som förknippas med Clarendon Press: en komplett utgåva av *Works of Aristotle Translated into English*, som getts ut från 1910 till 1952 med J.A. Smith och W.D. Ross som redaktörer. Antikens filosofi hade aldrig intresserat mig just; jag är forskare i naturvetenskap. Men jag var ledig och hade inte bråttom från den fridfulla butiken. Dessutom hade titeln på fjärde bandet fångat min uppmärksamhet: *Historia animalium*.^{*} Jag öppnade det och läste om skal.

Också i fråga om själva skalen uppvisar de skalbärande djuren skillnader när de jämförs med varandra. Vissa har släta skal, som *solen*, den fastsittande musslan och vissa bottenlevande musslor, nämligen de som kallas mjölk-skal, medan andra har skrovliga skal, som damm-ostronet eller det ätliga ostronet, *pinna* och vissa sorters hjärtmusslor, och trumpetsnäckorna, och bland dessa är vissa räfflade, som kammusslan och en viss sorts bottenlevande mussla eller hjärtmussla, och andra saknar räfflor, som *pinna* och en annan sorts bottenlevande mussla.

Snäckan – den som för mig alltid varit *snäckan* – låg i solljuset på en fönsterbräda i badrummet, täckt med lämningar av talkpulvret som pappa använde när han rakade sig, och hade liksom alltid gjort det. Mamma och pappa hade säkert hittat den någonstans längs kusten i Italien, men om det varit i Venedig, Neapel, Sorrento eller på Capri kom ingen av dem ihåg. En sommarsouvenir, alltså, från en tid när de var unga och nygifta. Men sådana associationer intresserade inte mig, för det som väckt mitt begär var själva föremålet: de chokladfärgade flammorna i dess spiralformade vindlingar, dess djupt orangefärgade mynning och dess mjölkvita, onåbara inre.

Att jag kan beskriva den så exakt fast det gått många år sedan dess beror på att jag har den framför mig just nu. Den är ett perfekt exemplar av *Charonia variegata* (Lamarck) – snäckan i de minoisiska freskerna och i Sandro Botticellis *Venus och Mars*. Egeiska havets fiskare använde den som taltratt, och medfarna snäckor med ett hål gjort i spetsen går

* Den traditionella titeln på latin. Den grekiska är *Historiai peri tōn zōiōn*.

fortfarande att hitta i marknadsstånden i Monastiraki. För Aristoteles var den känd som *kéryx*, vilket betyder budbärare.

Den blev den första av många. Snäckor tycktes kunna variera i det oändliga, men samtidigt uppvisade de en starkt regelbunden ordning av former, färger och texturer som ledde till ständiga om-sorteringar i skokartonger tills pappa, som insåg att besattheten inte skulle släppa, lät bygga ett förvaringsskåp där alla fick plats. En låda för de självlysande kaurisnäckorna, en annan för de kittlande giftiga kägelsnäckorna, en för de fligranaktiga purpursnäckorna, andra för olivsnäckorna, marginellasnäckorna, valthornssnäckorna, trumpetsnäckorna, tunnsnäckorna, strandsnäckorna, båtsnäckorna, turbinsnäckorna och skålsnäckorna, flera lådor för de tvåskaliga och två – min stolthet – för de afrikanska jättesnäckorna, som inte liknar en vanlig trädgårdssnäcka mer än en elefant liknar en kanin. Vilken glädje. Mammans hjältedåd var att skriva ut förteckningen på maskin. Därmed tog hon rollen som Conseil till min professor Aronnax och blev expert på den latinska hierarkin i taxonomin över blötdjur. Men hennes kunskaper var enbart teoretiska, för det var knappt hon kunde skilja ena arten från den andra.

Som 18-åring – övertygad om att mitt bidrag till vetenskapen skulle bli omfattande malakologiska monografier som skulle stå sig i (minst) hundra år vad gäller familjen Achatinidae i Afrikas skogar eller kanske, eftersom uppmärksamheten hade en tendens att vandra, Buccinidae i nordligaste Stilla havet – åkte jag till en forskningsstation högt uppe på randen av en liten havsvik i Kanada för att lära mig marinbiologi. Där fanns en marinekolog, en häftig, Svartskäggssaktig typ vars extrema otålighet hölls i schack enbart av en lika stor välvilja, som visade mig hur man skalar bort lagren i ett snäckdjurs vävnader, sköra som rispapper, med en tång nedslipad till en nålspets och på så sätt kan synliggöra den strikta funktionella logik som finns där innanför. En annan, som gärna docerade och gillade cowboymode – kombinationen kan låta orimlig, men han var helgjuten i högsta grad – lärde mig hur jag skulle tänka kring evolutionen, alltså kring praktiskt taget allt. Jag fick lyssna på en legendar, en forskare som hade Lao Zis insjunkna kinder och tovig skägg och som, eftersom han var blind från födseln,

hade upptäckt den enda del av den empiriska världen som man kan få kunskap om utan att se – snäckors former, givetvis – och beskrivit den enbart utifrån känseln. Det fanns en tjej där också. Hon hade vindpinad hy och svart hår och kunde köra en ribbåt med dubbla Johnson 60-motorer genom tvåmetersvågor utan att blinka.

Som jag redan sagt är allt det här länge sedan. Hur det nu blev skrev jag aldrig de där taxonomiska monografierna. Vetenskapen leder en in på helt oväntade spår, och när jag hittade George Papadatos bokhandel hade jag stuvat undan mina snäckor för länge sedan. Ändå kom allt det där för mig igen när jag läste vad Aristoteles skrivit om snäckskal och sedan, när jag läste vidare, råkade på hans beskrivning av den inre anatomin hos varelserna som tillverkar dem:

Magsäcken följer i nära anslutning till munnen, och det kan nämnas att detta organ hos snigeln liknar krävan hos en fågel. Undertill återfinns två vita bildningar, vårtartade eller papillartade till formen; och liknande bildningar finns även hos bläckfisken sidensepia, men de är fastare till konsistensen [hos sniglar] än hos sidensepian. Efter magsäcken följer matstrupen, likformig och lång, som sträcker sig till vallmon eller kvasilevern, som finns i snäckans allra innersta hålrum. Vad gäller purpursnäckan och *kēryx* kan alla dessa uppgifter styrkas genom observation inuti snäckans vindlingar. Därefter ...

Man kan undra över att så sakliga ord kan förmedla skönhet, men för mig gjorde de det. Det handlade inte enbart om nostalgi, även om det förstås fanns med i bilden. Nej, det berodde på att jag förstod, förstod tvärtemot all förväntan och all sannolikhet, vad han menade. Han hade uppenbarligen gått ner till stranden, tagit upp en snigel, undrat »vad finns här inuti?«, sett efter och hittat det som jag hittat när jag upprepat övningen 2 300 år senare. Vi forskare är inte mer benägna att rota runt bland obsoleta sidospår än vi är att ägna oss åt metafysiska spekulationer. Det ligger i vår natur att blicka framåt. Men det här var för förunderligt att bara bortse ifrån.

II

OMRÅDET SOM ÄR känt under namnet Lykeion låg strax utanför Athens stadsmur. Det var en helgedom ägnad Apollo Lykeios – »den varglike« – och rymde, bland annat, en militär träningsanläggning, en löparbana, ett antal tempel och en park. Detaljerna är oklara. Strabon är svävande, Pausanias värre än så. När den ene skrev om platsen hade det dessutom gått 20 år sedan den romerske fältherren Sulla jämnat den med marken; när den andre skrev hade det gått 200 år. Sulla högg också ner de urgamla platanerna längs de slingrande gångvägarna och byggde belägringsvapen av trät. När Cicero kom dit år 97 f.Kr. fann han bara förödelse. Hans besök var en hyllning till Aristoteles, som drygt 200 år tidigare hade hyrt några byggnader och grundat sin skola där. Det sas att Aristoteles brukat promenera längs Lykeions skuggade gångvägar och att han talade medan han gjorde det.

Han talade om hur staden borde vara beskaffad: om riskerna med tyranni – och med demokrati. Om hur tragedin åstadkommer rening genom medlidande och fruktan. Han analyserade innebörden av det goda, *to agathon*, och beskrev vad människor bör ägna livet åt. Han lade fram logiska gåtor för eleverna och krävde sedan att de skulle ompröva den grundläggande verklighetens natur. Han uttryckte sig i kortfattade syllogismer och illustrerade sedan vad han menade med hjälp av oändliga förteckningar. Han inledde sina föreläsningar med de mest abstrakta principer och följde deras konsekvenser i timmar tills ännu en del av världen låg framför dem, dissekerad och förklarad. Han granskade sina föregångares tänkande – namnen Empedokles, Demokritos, Sokrates och Platon återkom ständigt – ibland med ett njuggt erkännande, ofta med hånfullhet. Han omvandlade världens kaos till ordning, för Aristoteles var, om inte annat, systemmänniska.

Eleverna lär ha betraktat honom med vördnad och, möjligen, viss rädsla. En del av hans uttryck tyder på en syrlig tunga: »Kunskapens rötter är bittra, men dess frukter söta.« »Bildade män är lika överlägsna de obildade som de levande är överlägsna de döda.« Om en konkurrent inom filosofin sa han: »Det vore skamligt av mig att vara tyst så länge Xenokrates talar.« Det finns ett signalement också, och det är inte smickrande. Det beskriver en snobb som bar mängder av ringar, var välklädd i överkant och ordnade mycket med sitt hår. På frågan varför människor söker skönhet hos andra svarade han: »Det är en fråga som enbart en blind skulle ställa.« Det sägs att han hade smala ben och små ögon.

Kanske är det här bara skvaller: skolorna i Athen låg i ständig fejd med varandra och levnadstecknarna är inte att lita på. Men vad Aristoteles talade om vet vi, för vi har manuskripten han använde vid sina föreläsningar. Där ingår *Kategorierna*, *De Interpretatione*, *Första analytiken*, *Andra analytiken*, *Topiken*, *Sofistiska vederläggningar*, *Metafysiken*, *Eudemiska etiken*, *Nikomachiska etiken*, *Poetiken*, *Politiken* – verken som reser sig över det västerländska tänkandets historia som en bergskedja. Det är böcker som ibland är klara och didaktiska, ofta dunkla och gåtfulla, fulla av luckor och späckade med upprepningar, och de har gjort Aristoteles namn odödligt. Att vi alls har tillgång till dem beror främst på Sulla, som plundrade biblioteket hos en samlare i Pireus och tog dem med sig hem till Rom. Men de här filosofiska texterna är bara en del – och inte ens den viktigaste delen – av det Aristoteles skrev. Bland böckerna som stals av Sulla fanns åtminstone nio som handlade enbart om djur.

Aristoteles var intellektuell allätare, glupsk på information och idéer. Men ämnet han älskade mest var biologi. I hans verk får »studiet av naturen« liv eftersom han ger sig i kast med att beskriva och redogöra för växterna och djuren som, i all sin variation, fyller vår värld.* Det fanns förstås filosofer och läkare som varit inne på området före Aristoteles. Men han ägnade biologin en stor del av sitt liv, och han var den förste som gjorde det. Han kartlade territoriet. Han

* Aristoteles benämning är *historia tēs fyseōs*, varav biologin utgör en del.

uppfann den vetenskapen. Man skulle kunna hävda att det uppfann vetenskapen i sig.

På Lykeion höll han en stor kurs i naturvetenskap. I inledningen till en av hans böcker återges innehållet i stora drag: först en översiktlig framställning om naturen, sedan stjärnornas rörelser, sedan kemi, meteorologi och geologi i snabb följd, och sedan huvuddelen, en redogörelse för levande ting – varelsena som var kända för honom, inklusive vi själva. Hans zoologiska arbeten är manuskripten till den delen av kursen. Det fanns en bok om det vi i dag kallar jämförande zoologi, en annan om funktionell anatomi, två om hur djur förflyttar sig, en om hur de andas, två om varför de dör, en om systemen som håller dem vid liv. Det fanns en serie föreläsningar om hur varelser utvecklas i livmodern och växer till vuxna individer, fortplantar sig och startar processen på nytt – det finns nämligen en bok om det också. Det fanns dessutom några böcker om växter, men vad de innehöll vet vi inte. De har gått förlorade tillsammans med omkring två tredjedelar av hans arbeten.

Böckerna vi har tillgång till är en fröjd för en naturforskare. Många av varelsena som Aristoteles skriver om lever i eller nära havet. Han beskriver anatomin hos sjöborrar, sjöpungar och sniglar. Han observerar våtmarksfåglar och reflekterar över deras näbbar, ben och fötter. Han fascineras av delfiner eftersom de andas luft och diar sina ungar fast de ser ut som fiskar. Han nämner drygt hundra olika sorters fiskar – och berättar om hur de ser ut, vad de äter, hur de förökar sig, om ljuden de åstadkommer och om deras flyttmönster. Hans älsklingsdjur var den märkligt intelligenta ryggradslösa sidensepian. Man anar att snobben länsade fiskmarknader och hängde på kajer för att tala med fiskare.

Men merparten av Aristoteles forskning är inte deskriptiv över huvud taget: den är svar på frågor, i hundratal. Varför har fiskar gälar och inte lungor? Fenor men inte ben? Varför har duvor en kräva och elefanter en snabel? Varför lägger örnar så få ägg, fiskar så många, varför är sparvar så liderliga? Vad håller bin egentligen på med? Och kameler? Varför går människor upprätt när inga andra gör det? Hur fungerar synen, hörseln, lukten, känseln? Hur påverkas tillväxten av

den omgivande miljön? Varför ser barn ibland ut som sina föräldrar och ibland inte? Vilken funktion har testiklar, menstruation, vaginalvätskor, orgasmer? Vad beror missbildningar på? Vad är den *egentliga* skillnaden mellan hankön och honkön? Hur gör varelser för att fortsätta leva? Varför fortplantar de sig? Varför dör de? Det här är inget strövtåg på måfå inom ett nytt område; det är en heltäckande vetenskap.

Kanske *för* heltäckande, för ibland verkar Aristoteles ha förklaringar till allt. Diogenes Laertios, den skvallrige levnadstecknaren som redogjorde för Aristoteles utseende (500 år efter hans död), skrev: »I naturforskningen var han mer inriktad än någon annan på att söka efter orsaker och gav förklaringar till även de mest obetydliga saker.« Förklaringarna genomsyrar hans filosofi. I ett avseende *är* hans filosofi biologi – han kom fram till sin ontologi och epistemologi just för att förklara hur djur fungerar. Fråga Aristoteles: Vad *existerar*, i grund och botten? Han hade inte svarat som en nutida biolog kanske skulle göra – »det får du fråga en fysiker«; han hade pekat på en sidensepia och svarat – *den*.

Vetenskapen som Aristoteles initierade har vuxit sig stor, men hans arvtagare har nästan glömt honom. Om man kastar en sten i vissa delar av London, Paris, New York eller San Francisco träffar man garanterat en molekylärbiolog i huvudet, men om man efter att ha fällt sin biolog frågar henne »Vad ägnade Aristoteles sig åt?« får man – i bästa fall – en brydd min till svar. Ändå lästes han av Gesner, Aldrovandi, Vesalius, Fabricius, Redi, Leeuwenhoek, Harvey, Ray, Linné, Geoffroy Saint-Hilarie (far och son) samt Cuvier, för att nämna bara några av dem alla. De tog till sig själva strukturen i hans tänkande. Och så blev hans tänkande vårt tänkande, också när vi inte är medvetna om det. Hans idéer flödar genom vår vetenskaps historia som ett underjordiskt vattendrag, som då och då tränger upp till ytan som en källa, med tankar som ter sig nya men i själva verket är väldigt gamla.*

* »Man behöver inte känna till antikens stora mästares doktriner och texter, man behöver inte ha hört deras namn, likafullt betingas man av deras auktoritet« – Theodore

Den här boken utforskar den källan: de underbara vetenskapliga verk som Aristoteles skrev, och lärde ut, på Lykeion. Underbara men också förbryllande, för själva uttryckssätten i hans tänkande ligger så långt från oss att de är svåra att förstå. Han kräver översättning – inte bara till ett annat lands språk, utan också till den moderna vetenskapens språk. Det är förstås ett vågspel: risken att feltolka honom, att tillskriva honom uppfattningar som han omöjligt kan ha haft, finns alltid där.

Riskerna är särskilt stora när den som gör tolkningen själv är naturvetenskaplig forskare. Som släkte är vi dåliga historiker. Uppriktigt sagt har vi inte det historiska sinnelaget, von Rankes princip att förstå historien på dess egna premisser. Vi är upptagna av våra egna teorier och har en förmåga att se dem i allt vi läser. Den franske vetenskaps-historikern Georges Canguilhem uttryckte det så här: »Att samtycka till att söka, hitta och hylla föregångare är det tydligaste symtomet på bristande talang för epistemologisk kritik.« Den personinriktade tonen i sentensen kan få oss att ifrågasätta huruvida den är korrekt. Den bortser också från det faktum som är uppenbart för varje naturvetare, fast kanske inte alla historiker: att vetenskapen *är* kumulativ, att vi *har* föregångare och att vi *ska* vilja veta vilka de var och vad de visste. Samtidigt rymmer den ett nedslående korn av sanning.

Allt detta bör du vara medveten om under läsningens gång. Men låt mig också försöka försvara mig, med en naturvetares *apologia* om du så vill. Aristoteles stora ämne var den levande världen i all dess skönhet. Därför kan det finnas något att vinna om den som läser honom själv är biolog. Våra teorier anknyter till hans inte enbart genom släktskap, utan också för att de försöker förklara samma fenomen. Alltså kan det faktiskt visa sig att de inte skiljer sig så mycket från våra.

Under 1900-talet började en generation utmärkta teoretiker studera Aristoteles biologiska arbeten, inte som naturhistoria utan som naturfilosofi. David Balme (London), Allan Gotthelf (New Jersey), Wolfgang Kullmann (Freiburg), James Lennox (Pittsburgh), Geoffrey

Gomperz (1911): *Griechische Denker* vol. I s. 419; citerad och översatt till engelska i Erwin Schrödinger (1954/1996): *Nature and the Greeks*, s. 3.

Lloyd (Cambridge) och Pierre Pellegrin (Paris) gav oss en ny och spännande Aristoteles. Deras upptäckter figurerar på varenda sida i boken (även om allihop lär invända, eller hade invänt, mot mycket i den, inte minst eftersom de så ofta varit oense med varandra). Och därför gör jag inga stora anspråk på originalitet här. Ändå vill jag gärna tro att en naturvetare, bara någon gång emellanåt, kan upptäcka sådant som gått språkforskare och filosofer förbi.

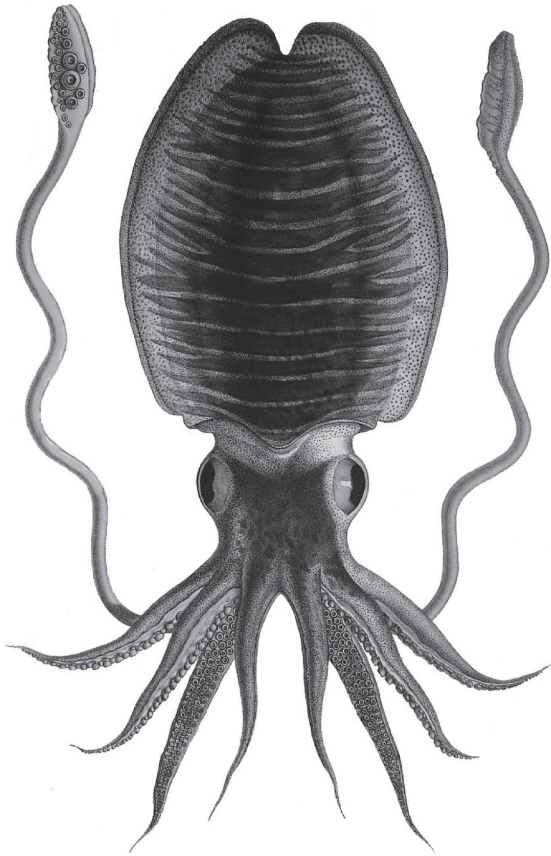
För ibland talar han direkt till hjärtat hos varje biolog, som när han säger oss *varför* vi bör studera levande ting. Vi behöver föreställa oss honom bland Lykeions marmorkolonnader, där han talar till en grupp avogt inställda elever. Han gör en gest mot en hög nedsölade sidensepior som ligger och ruttar i Attikas sol. Ta en, säger han, skär, öppna, *titta*.

»...?»

Uppretad försöker han få dem att förstå:

Så vi ska inte, som barn, reagera med avsmak inför att undersöka mindre högtstående djur. Det finns något att förundras över hos naturens alla ting. Det berättas om några främlingar som ville träffa Herakleitos. De sökte upp honom men fann att han satt och värmdes sig vid spisen. »Tveka inte!« sa han. »Kliv på bara! Det finns gudar här också.« På samma sätt bör man närma sig undersökningen av djur av allehanda slag utan att tveka. För vart och ett av dem rymmer något naturligt och vackert. Inget som naturen åstadkommer har uppstått av en slump: allt finns, helt säkert, till för något annats skull. Syftet som fått vart och ett att ta form, eller bli till, gör det förtjänt av sin plats bland det som är vackert.

Forskare kallar detta »inbjudan till biologin«.

Sēpia – sidensepia – Sepia officinalis

Kisthos – klippros – *Cistus* sp.

III

DET FINNS ETT mysterium här. Hur tänkte sig Aristoteles att han skulle bedriva biologi? Hur bär man sig egentligen åt när man ska uppfinna en vetenskap?

Först med att återge historien var D'Arcy Wentworth Thompson. Han gav den åtminstone dess kronologiska och geografiska stomme. Relativt sent i livet blev Thompson känd för *On Growth and Form*, den säregna och underbara bok han skrev om varför varelser har de former de har. Men 1910 var Thompson en misslyckad dilettant. I Cambridge hade han briljerat, och han var bara 24 år när han utsågs till professor i zoologi vid University College Dundee. Han var ständigt sysselsatt – han undervisade, höll föreläsningar för arbetare, skrev inlägg i *Dundee Courier*, samlade innehåll till ett zoologiskt museum (ett näbbdjur var en särskild bedrift), reste till Berings hav för att undersöka sälfisket och bidrog med filologiska notiser i *Classical Review* – men han publicerade inte mycket vetenskaplig forskning. När han var 28 uppmanades han av sin tidigare handledare i Cambridge att åstadkomma något vetenskapligt innan det var för sent. När han var 38 skrev en annan gammal bekant i Cambridge: »Låt mig nu låta förstå att det nu gäller för er att visa upp mer av vetenskapligt arbete.« Thompson vändades och publicerade 1895 *A Glossary of Greek Birds*, ett verk där han dokumenterade och identifierade samtliga fåglar som fanns omnämnda i de gamla grekiska och egyptiska texterna. Kollegerna blev inte imponerade. 1910 publicerade Thompson därför en översättning av Aristoteles *Historia animalium*.

I Thompsons händer får Aristoteles tröga prosa en återhållen storslagenhet: »Alla vivipara fyrfotadjur är alltså försedda med en matstrupe och en luftstrupe, placerade som hos människan; detsamma gäller ovipara fyrfotadjur och fåglar, med undantag för att de senare

uppvisar olikheter i formen på dessa organ.« Eller: »Vad ovipara fiskar beträffar är processen vid samlag mindre åtkomlig för observation.« Eller: »På många platser kan egenart förklaras med hänvisning till klimatet; i Illyrien, Thrakien och Epirus är åsnan således liten...«

Thompson tog hjälp av sin zoologi för att identifiera varelserna som Aristoteles beskrev. I Arabien, berättar Aristoteles, finns en mus som är mycket större än vår skogsmus »med bakben som är en spann långa och framben lika långa som den första fingerleden«. »Detta«, skriver Thompson i en fotnot, »är ökenspringråttan, *Dipus aegyptiacus* eller en besläktad art« – vilket ger omedelbar upplysning. Ibland riskerar hans noteringar att ta överhanden över texten: »ῥίνοβάτος är sannolikt det moderna släktet *Rhinobatos*, hos Willughby och andra äldre författare *Squatina*, där *R. columnae* ingår liksom andra arter som ofta förekommer på de grekiska marknaderna. ῥίνην är sannolikt havsångeln *Rhina squatina* (*Squatina laevis*, Cuv.), som själv är något mittemellan en haj och en rocka.« (Många år senare gav Thompson ut en motsvarighet till *A Glossary of Greek Birds* som hette *A Glossary of Greek Fishes*.) Som Thompson konstaterar, och här uppfattar man en ton av misströstan: »Att annotera, illustrera och bedöma Aristoteles naturhistoriska kunskap är en uppgift utan slut...«

De allra viktigaste raderna i Thompsons *Historia animalium* finns i förordet. De föregås inte av någon trumvirvel, och därför är det lätt att missa dem:

Jag bedömer det som möjligt att visa att Aristoteles naturhistoriska studier gjordes, eller till största delen gjordes, när han var i medelåldern, mellan de två perioder när han var bosatt i Athen; att den stilla landomslutna lagunen vid Pyrrha var en av de jaktmarker han helst sökte sig till...

Pyrrha låg, skrev Thompson, på ön Lesbos i Egeiska havet.*

* Jag ber mina vänner på ön överse med att jag kallar den Lesbos och inte Lesvos, som den officiellt heter i dag, eftersom det var det namn som Aristoteles kände till, i likhet med de flesta läsare.

IV

I VÄSTER HAR LESBOS den rena skärpa som är typisk för Kykladerna. Landskapet är en komposition i rött, ockra och svart. Färgerna kommer från vulkaniska tuffer, eroderade pyroklaster och basalter som bildades vid vulkanutbrott för 20 miljoner år sedan. Den lilla växtlighet som finns består av den egeiska fryganans taggiga, xerofytiska flora, där enstaka avmagraade får försöker beta mellan murar av sten som sträcker sig över bergssluttningarna i geometriska nät. I öster är ön däremot frodig och grön. Sluttningarna kring Olympos, ett bergsmassiv av skiffer, kvartsiter och marmor, är täckta med ek (*Quercus ithaburiensis macrolepis* och *Q. pubescens*), och allra högst upp finns täta bestånd av äkta kastanj och den hartsrika tallen *Pinus brutia*. Sumpsköldpaddor och ålar simmar i vattendragen och storkar bygger bo i skorstenarna till övergivna ouzofabriker. På våren färgas dalarna gula av den sällsynta asiatiska *Rhododendron luteum* och olivlundarna på slätterna kläs med vallmo. Med sin placering mellan den europeiska och den asiatiska kontinentens landmassor har ön hämtat sin flora från båda, och den floran är exceptionellt rik. 1899 beskrev den grekiske botanikern Palaiologos C. Cantartzis 60 nya endemiska arter i sin *La végétation de l'île de Lesbos (Mytiléne)* (Université de Paris, Sorbonne). Nästan alla är ogiltiga, men hans mer konservativa efterföljare noterar likafullt 1400 växtarter, bland dem 75 orkidéer.

Kolpos Kalloni är skiljelinjen mellan dessa två världar. Den skyddas från det öppna havet av ett smalt, vindlande sund, är 22 kilometer lång och 10 kilometer bred och klyver nästan ön i två delar. Den kallas ofta för lagun, men egentligen är den ett innanhav av det slag som bland oceanografer heter *bahira*. Den är en av de rikaste vattenmassorna i Egeiska havets östra del. Näringsämnen följer med vattendragen som

flödar ner från höjderna runtomkring och ger föda åt de fytoplankton som tidigt på våren gör vattnet grönt. I bäddarna av ålgräs på grunda ställen förökar sig braxen, havsabborre och krabbor vars ben liknar paddlar. De svagt sluttande slänterna på botten bryts bara av urgamla musselrev – men om man nämner Kalloni för en grek kommer han att börja tala om sardinerna, som helst ska ätas saltade och sköljas ner med ouzo från Plomari.

Saltet kommer från anläggningarna i lagunens norra ände. Där leder en labyrint av kanaler vatten med allt högre salthalt från damm till damm. De mättade lösningarna avsätter stora kristaller på grenar och stenar som glittrar under mattor av glasört och risp. I dammarna längst in blir saltet en sträv, livlös skorpa som sedan krossas och skyfflas ihop till enorma vita pyramider. Det står rostiga maskiner här och där, men de är sällan igång eftersom saltutvinning är en rofylld verksamhet. Saltdammarna är mycket enkla ekosystem. Halofila alger blir föda åt saltkräftor och saltflugelarver som, i sin tur, silas ut och plockas upp av flockar av större flamingo, styltlöpare och en blandning av snäppor och pipare. Den enda fisk som kan leva i det beska, heta saltvattnet är medelhavskillin *Aphanius fasciatus*, som äts av de svarta storkar och glänsande ibisar som vadar genom kanalerna och olika arter av tärnor som svingar sig ner från himlen. Vår och höst fungerar saltdammarna, och våtmarkerna som omger dem, som rastplats för tusentals flyttfåglar på väg från Afrika och norrut eller omvänt.